

УДК 78.03

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/71-1-11>

Оксана ГИСА,

orcid.org/0000-0003-2236-7498

кандидат мистецтвознавства,

доцент кафедри музикознавства та методики музичного мистецтва

Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

(Тернопіль, Україна) *oksana.hysa@gmail.com*

УКРАЇНСЬКІ ПАРАЛЕЛІ ДО ЯГЕЛЛОНСТВА У ВІДОБРАЖЕННІ КУЛЬТУРНО-ЦЕНТРАЛІЗУЮЧИХ ТЕНДЕНЦІЙ БУТТЯ ЄВРОПИ ХІХ–ХХ СТОЛІТЬ

Мета роботи – прослідкувати явища та ідеї ягеллонства в польській та українській музичній сфері. **Методологія дослідження** дослідження зумовлене основним напрямком на систематизацію й логіко-аналітичне осмислення історіографічної та дослідницько-монографічної літератури. Відповідно аналітичний метод, системний підхід склали найбільш сутнісні в історично-описових поданнях тексту дослідження.

Наукова новизна виділено паралелізму у розвитку від ХV до ХVІ століття ягеллонських засад Литовсько-Польського королівства і культурних початків «золотої доби» українського козацтва із православним лицарством Запорізької Січі як осередка аристократичної ренесансної культури в Україні.

Висновки. У статті розглянуто міжвоєнний період «Ягеллонської ідеї», котра закладалась політичним табором Ю. Пілсудського в основу «концепції міжмор'я», що передбачала утворення союзу народів на просторах між Балтійським та Чорним морями. Висвітлено відносини всередині Другої Речі Посполитої, в якій значний відсоток населення становили національні меншини, концепція передбачала встановлення курсу на міжнаціональну співпрацю і формування єдиної політичної нації, правда, з проведенням державою заходів щодо колонізації цих меншин.

У статті висвітлено «Ягеллонську ідею», яка завжди мала різне сприйняття в окремих країнах, які створюють специфічний «Ягеллонський простір» від Балтійського моря до Чорного. Проте варто пам'ятати, що цей простір було «завойовано» не стільки мечем, а передовсім дискурсом інтересів, більшою чи меншою мірою відчутним почуттям спільності, у вимірі різноманіття форм їхнього життя, вважаючи його різновидом людської реалізації, вираження і багатства.

З'ясовано, що справжня «Ягеллонська ідея», не пропагуючи насильства, не відступаючи від договорказів до любові і злагоди, передбачала прогрес до зближення та об'єднання народів, однак у тодішніх реаліях суспільного розвитку не могла бути здійснена у своєму позитивному вимірі.

Ключові слова: ягеллонська ідея, концепція міжмор'я, ягеллонський простір, Річ Посполита.

Oksana HYSA,

orcid.org/0000-0003-2236-7498

Candidate of Arts,

Associate Professor at the Department of Musicology and Methodology of Musical Art

Ternopil National Pedagogical Volodymyr Hnatyuk University

(Ternopil, Ukraine) *oksana.hysa@gmail.com*

UKRAINIAN PARALLELS TO JAGIELLONIANISM IN THE REFLECTION OF THE CULTURAL CENTRALIZING TENDENCIES OF EUROPE IN THE 19TH AND 20TH CENTURIES

The purpose of the work is to trace the phenomena and ideas of Jagiellonianism in the Polish and Ukrainian musical sphere. **The research methodology** of the study is determined by the main direction of systematization and logical-analytical understanding of historiographical and research-monographic literature. Accordingly, the analytical method and the systematic approach were the most essential in the historical and descriptive presentation of the research text.

Scientific novelty is highlighted by the parallels in the development from the 15th to the 16th century of the Jagiellonian foundations of the Lithuanian-Polish kingdom and the cultural beginnings of the «golden age» of the Ukrainian Cossacks with the Orthodox knighthood of Zaporizhzhya Sich as a center of aristocratic Renaissance culture in Ukraine.

Conclusions. The article examines the interwar period of the «Jagiellonian idea», which was laid by the political camp of Y. Pilsudski as the basis of the «intersea concept», which envisaged the formation of a union of peoples in the spaces between the Baltic and Black seas. The relationship within the Second Polish-Lithuanian Commonwealth, in which a significant percentage of the population was made up of national minorities, was highlighted, the concept envisaged setting a course for international cooperation and the formation of a single political nation, however, with the state carrying out measures to colonize these minorities.

The article highlights the «Jagiellonian idea», which has always had a different perception in individual countries, which create a specific «Jagiellonian space» from the Baltic Sea to the Black Sea. However, it is worth remembering that this space was «conquered» not so much by the sword, but primarily by the discourse of interests, to a greater or lesser extent by a tangible sense of community, in the measure of the diversity of forms of their life, considering it a variety of human realization, expression and wealth.

It was found that the real «Jagiellonian idea», without promoting violence, without deviating from the guidelines for love and harmony, envisaged progress towards the rapprochement and unification of peoples, but in the then realities of social development, it could not be implemented in its positive dimension.

Key words: Jagiellonian idea, concept of intersea, Jagiellonian space, Commonwealth.

Постановка проблеми визначається сучасними подіями у світовій науковій спільноті, коли відбувається відсування слов'янських мов із міжнародних наукових зібрань – конференцій, форумів, симпозіумів, інших зустрічей фахівців наднаціонального рівня, хоча секційне (панельне) розмежування за національно-мовленнєвими групами (англо-, франко-, німецько-, італійсько-, іспаномовними та ін.) було та залишається природним. І якщо із-за нинішньої війни росії проти України відбувається в демократичному світі відмова від користування російською мовою, яка досі була засобом у міжслов'янській комунікації, то закономірним постає питання: чому не поставити україномовне, польськомовне, чеськомовне групування, яке стало б осередком консолідації слов'янських науковців і діячів культури. Численними є нації і народи, що представляють слов'янство, й Україна, котра піклується про розвиток рідної української мови, своєї багатой духовності, усвідомлює, що, попри расове різноманіття наповнення нації, мовний запас нашої Батьківщини становить слов'янський здобуток, що заслуговує на шану і визнання за його вписаністю у загальнослов'янський європейський світ.

Величним подвигом увійшли в історію події початку XV століття, коли Польське королівство і Велике князівство Литовське, об'єднані в державне утворення під владою одного правителя і в якому нарівно стояли католики поляки і литвини та православні руси-українці, відстояли право на своє національне життя і власну самобутню культуру. Адже впродовж XIII–XIV століть слов'янство в його західному культурному відгалуженні було винищено німецькими лицарськими орденами, залишивши після себе в Центральній Європі хіба що нечисленні топоніми. Польське суспільство донині зберігає і культивує спомин про ягеллонську Польщу, бо то Велика Польща, в якій об'єднався під її орудою майже увесь східноєвропейський слов'янський світ.

Актуальність теми дослідження. Мистецькі втілення тієї державно-культурної множинності у ягеллонській Польщі дуже широкі за своїм обсягом. Помітні вони і в художності інших націй, в Україні зокрема. Однак робиться це в різних політико-ідеологічних ракурсах, переважно ігноруючи ту особливу релігійно-організаційну ноту, яка визначила своєрідність слов'янської спів-

дружності в добу Ренесансу. Достатньо згадати романи Г. Сенкевича «Хрестоносці» та «Вогнем і мечем», фільм Є. Гофмана за другим із вказаних літературних творів, численні музичні композиції А. Пануфніка, від «Старопольської сюїти» до «Ягеллонського триптиха», щоб побачити інтерес до названого феномена в історії Польщі. Усвідомлення цього інтересу проявилось деякою мірою навіть в політичній доктрині Ю. Пілсудського, реалізованій у міжвоєнний період 1919–1939 років.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні існують значні теоретичні розробки ягеллонської проблематики, що представлені як в Польщі, так і в Україні і поза ними (див. праці О. Аврамчука (Аврамчук, 2017: 52–76), С. Гжибовські (Grzybowski, 2000: 415), О. Галецького (Halecki, 1991: 221), Л. Абрамовіч (Abramowicz, 1912: 23), В. Конопчинського (Konopczyński, 1986: 86) й ін.). У центрі тих розробок стоять позиції навколо Люблінської унії 1569 року, минаючи специфіку слов'янської надрелігійної солідаризації, яка була ґрунтом величної перемоги 1410 року, в якій православна шляхта Русі-України та Литви відіграла вирішальну роль у Грюнвальдській битві. В мистецькій сфері, до речі в Україні, маємо часто обминання подій 1560-х років, які призвели до розриву 1654 року, – на користь подання дійової концепції слов'янського союзу першої половини XV століття, ягеллонства короля Владислава, що дав розгорнутися православ'ю Петра Могили у першій половині XVII століття. Специфіка ягеллонства розглядалась у працях польських та українських авторів, коли висвітлювалися проблеми сарматської культури а також польського бідермайєра (І. Подобас (Подобас, 2012: 9), М. Тазбір (Tazbir, 1974: 46–52)) й інші.

Зазначена наукова проблема явно недостатньо досліджена в українському та зарубіжному музикознавстві, тому існує потреба глибшого і системного її вивчення.

Мета роботи – прослідкувати явища та ідеї ягеллонства в польській та українській музичній сфері.

Виклад основного матеріалу. Могилянська Україна стала лідером слов'янського православ'я, яка керувала співвідношеннями антикатолицьких тяжінь, у тому числі силами монархії європейського Сходу. І пам'ятник нерукотворний того про-

риву українського культурного лідерства – український кант, що зберіг польську знахідку (а він шез в самій Польщі) у вигляді художньо-цінного співочого пласту в національній музичній емблематиці, запліднив відповідний духовний шар націй на Сході Європи. Українське православ'я стало притягальною силою для культурного обміну з галліканською Францією, з гуситськими силами Чехії і «моравськими братами» в межах лютеранства. Авторитетність українського православ'я породила греко-католицизм, який зберігає у католицькому віросповіданні обрядову самобутність візантійських заповітів.

Світське Просвітництво XVII–XVIII століть увело в науково-буттєвий простір традиції надрелігійних цінностей людської різно- і внутрішньо-національної взаємодії, що зумовили культурний позитив як результат тих історичних звершень. Історично найближчим був культурний здобуток Великої Польщі, що існувала як могутня держава слов'янських народів, з котрих кожний представляв дещо релігійно-культурно самостійне і яких єднали певні позарелігійні здобутки їх культурної контактності (Маркова, 2019: 23).

Стосовно цього Річ Посполита XVII століття продемонструвала приклад надконфесійного політично-дежавностворюючого єднання, переломлюючи оригінально імперські засади як Древнього Риму, так і православної Візантії. Авторитетність польських компонентів в німецькій музиці на межі XVII–XVIII століть, а особливо XVIII століття, засвідчує життєвий інтерес до досвіду інонаціональної державності, що не могло мати аналогій і в розумово-дипломатичних пошуках у становленні німецької культурної ідеї, яка своєрідно реанімувала релігійно-етнічну строкастість Священної Римської імперії німецької нації VIII–XII століть (Аврамчук, 2017). Те питання обговорювалося в дисертації Лінь Цзюньда (Лінь Цзюньда, 2022), але мусимо доповнити й уточнити ряд положень.

Велике значення для впровадження релігійної терпимості мають привілеї 1563 і 1568 років. Обидва документи, прийняті напередодні Люблінської унії, задекларували рівність християн різних конфесій в католицькій державі. У намірах короля Сигізмунда Августа це була одна з основ унії 1569 року. Завдяки зазначеним привілеям православні теоретично отримали навіть більші можливості в політичному розвої у Великому князівстві Литовському, але аж ніяк не практично. Як показав наступний історичний розвиток Речі Посполитої, між декларацією і здійсненням конфесійної рівності все ж таки стояла стіна.

На думку Ю. Бардаха, відомого знавця з питань унії Польщі і Литви, «релігійна терпимість улатвила реалізацію польсько-литовської унії і вагомим способом спричинилася до визна-

ння православною українською шляхтою включення Волині, Придніпров'я і Поділля (Bardach, 1998: 32)». Щоб мати повніший образ, треба подивитися на «Ягеллонську ідею» у поєднанні з ідеєю Польщі, як «передмур'я Європи» чи «передмур'я християнства» (Bardach, 1998: 32). «Ягеллонська ідея» заклала в основу історичних концепцій ідею польського місіонізму щодо народів Східної Європи в їх культурному європейському поступі і захисті від східних загроз (з боку турків і татар).

«Ягеллонська ідея», яку підняли представники Краківської історичної школи, не є якоюсь вадою чи помилкою. Є. Сінкевич слушно зазначає, що висвітлення історичного минулого кожного народу до певної міри є міфологізованим» (Сінкевич, 1020: 23). Свій внесок у цю справу зробили політики, письменники, історики, священики й пересічні громадяни. Очевидно, що дослідники всіх часів і народів на догоду конкретній ситуації приносять в жертву принципи пошуку об'єктивної істини на користь певних консолідуючих націю чинників. Фундатори Краківської історичної школи і прихильники «Ягеллонської ідеї» були людьми, що залишили помітний слід в історіографії та історії польської суспільно-політичної думки.

У міжвоєнний період «Ягеллонська ідея» закладалась політичним табором Ю. Пілсудського в основу «концепції міжмор'я», що передбачала утворення союзу народів на просторах між Балтійським та Чорним морями. У відносинах всередині Другої Речі Посполитої, в якій значний відсоток населення становили національні меншини, концепція передбачала встановлення курсу на міжнаціональну співпрацю і формування єдиної політичної нації, правда, з проведенням державною заходів щодо колонізації цих меншин.

Висновки. Уміла інтерпретація культурної спадщини багатьох сучасних народів може бути творчим натхненням як для розуміння, діагностики, так і для формування шляхів вирішення протиріч, конфліктів і постановки питань розвитку перед викликами сьогодення для світу.

Політично «Ягеллонська ідея» завжди мала різне сприйняття в окремих країнах, які створюють специфічний «Ягеллонський простір» від Балтійського моря до Чорного. Проте варто пам'ятати, що цей простір було «завойовано» не стільки мечем, а передовсім дискурсом інтересів, більшою чи меншою мірою відчутним почуттям спільності, у вимірі різноманіття форм їхнього життя, вважаючи його різновидом людської реалізації, вираження і багатства.

Справжня «Ягеллонська ідея», не пропагуючи насильства, не відступаючи від договорказів до «любові і злагоди», передбачала прогрес до зближення та об'єднання народів (14), однак у тодішніх реаліях суспільного розвитку не могла бути здійснена у своєму позитивному вимірі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аврамчук О. «Ягеллонська ідея» reconsidered: Україна у працях Оскара Галецького (1891–1973). Київ: Польські студії, 2017. Вип. 10. С. 52–76.
2. Андросова Д., Маркова О. Антропологія та культурологія: методологічні пересічення й антитези. Вісник Нац.академії керівних кадрів культури і мистецтв. Щоквартальний науковий журнал. Київ 2022. Вип. 2. С. 3–8.
3. Лінь Цзюньд. Фортепіанні сонати Л. Бетховена у музично-стильовому контексті XVIII–XIX століть: дис. ... канд. мистецтвознавства: 17.00.03 «Музичне мистецтво». Одеса, 2022. 180 с.
4. Маркова О. Метафізика історії XX століття і музична культура. *Сучасний культурний простір у мистецтвознавчому дискурсі. Матеріали Міжнародної дистанційної науково-практичної конференції. 14 листопада 2019 р.* Київ, 2019. С. 23–25.
5. Муравська О.В. Східнохристиянська парадигма європейської культури і музика XVIII–XX стол.: монографія. Одеса: Астропринт, 2017. 564 с.
6. Подобас І. Мазурки Ф. Шопена в контексті варшавського бідермаєра дис. ... канд. мистецтвознавства: 17.00.03 «Музичне мистецтво». 2012. С. 9.
7. Сінкевич Є. Г. Краківська історична школа в польській історіографії. Чорноморський державний університет ім. Петра Могили. Миколаїв: Вид-во Чорноморського державного університету ім. Петра Могили, 2010. 332 с.
8. Abramowicz L. Dwie drogi. Przegląd Wileński. 27 I (9 II). Wilno: 1912. № 5.
9. Balzer O. Tradycja dziejowa unii polsko-litewskiej. Lwów, 1919. 825 s.
10. Bardach J. O Rzeczpospolitą obojg narodów. Warszawa, 1998. 72 s.
11. Grzybowski S., Dzieje Polski i Litwy 1506–1648, Kraków, 2000. 415 s.
12. Halecki O. Polska wschodnia. Chrześcijańska myśl społeczna na emigracji. Londyn, 1991. S. 221–224.
13. Kamieniecki W. Idea Jagiellońska. Warszawa, 1929. 39 s.
14. Konopczyński W. Dzieje Polski nowożytnej. Warszawa, 1986. P. 316.
15. Krzemiński S. Jagiellonowie. Wielka Encyklopedia Powszechna Ilustrowana, t. XXXI, Warszawa, 1903. S. 381–382.
16. Tazbir J. Synkretyzm a kultura sarmatska. Teksty. 1974. № 4. S. 46–52.

REFERENCES

1. Avramchuk, O. (2017). «Jagiellonian idea» reconsidered: Ukraine in pratsiakh Oskara Haletskoho (1891–1973). [“Jagiellonian idea” reconsidered: Ukraine in the writings of Oskar Galetsky (1891–1973)]. Kyiv: Polski studii, 2017. Vyp. 10. S. 52-76.- Kyiv: Polish Studies., Vol. 10. P. 52-76. [in Ukrainian].
2. Androsova D., Markova O. (2022). Antropoloheia ta kulturoloheia: metodoloheichni peresichennia y antytezy. [Anthropology and cultural studies: methodological intersections and antitheses. Bulletin of the National Academy of Managerial Personnel of Culture and Arts]. Visnyk Nats.akademii kerivnykh kadriv kultury i mystetstv. Shchokvartalnyi naukovyi zhurnal. Kyiv. Vyp.2. S. 3-8.- Quarterly scientific journal. Kyiv. Issue 2. P. 3-8. [in Ukrainian].
3. Lin, Tszuind. (2022). Fortepianni sonaty L. Betkhovena u muzychno-stylovomu konteksti XVIII–XIX stolit: dys. ... kand. mystetstvovnavstva: 17.00.03 «Muzychne mystetstvo». [Beethoven’s piano sonatas in the musical and stylistic context of the 18th–19th centuries: diss. ... candidate art history: 17.00.03 “Musical art”]. Odessa, 180 s. [in Ukrainian].
4. Markova, O. (2019). Metafizyka istorii XX stolittia i muzychna kultura. Suchasnyi kulturnyi prostir u mystetstvovnavchomu dyskursi. [Metaphysics of History of the 20th Century and Musical Culture. Modern cultural space in art history discourse]. Materialy Mizhnarodnoi dystantsiinoi naukovy-praktychnoi konferentsii. Kyiv, S. 23-25.- Materials of the International remote scientific and practical conference. Kyiv, P. 23-25. [in Ukrainian].
5. Muravska, O. (2017). Skhidnohkrystyianska paradyhma yevropeiskoi kultury i muzyka XVIII–XX stol: monohrafiia. [Eastern Christian paradigm of European culture and music XVIII–XX table: monograph]. Odessa: Astroprynt., 564 s.- Odessa: Astroprint, 564 p. [in Ukrainian].
6. Podobas, I. Mazurky F. (2012). Shopena v konteksti varshavskoho bidermaiera dys. ... kand. mystetstvovnavstva: 17.00.03 «Muzychne mystetstvo». [Mazurka by F. Chopin in the context of Warsaw Biedermeier diss. ... candidate art history: 17.00.03 “Musical art”]. S. 9. [in Ukrainian].
7. Sinkevych, Ye. H. (2010). Krakivska istorychna shkola v polskii istoriohrafii. [Krakow historical school in Polish historiography]. Chornomorskyi derzhavnyi universytet im. Petra Mohyly. Mykolaiv: Vyd-vo Chornomorskoho derzhavnoho universytetu im. Petra Mohyly, 332 s.- Black Sea State University named after Peter’s Tomb. Mykolaiv: Department of the Black Sea State University named after Petra Mohyly, 332 p. [in Ukrainian].
8. Abramowicz, L. (1912). Dwie drogi. [Two roads]. Przegląd Wileński. 27 I (9 II). Wilno. № 5. -Vilnius Review. January 27 (February 9). Vilnius. № 5. [in Polish].
9. Balzer, O. (1919). Tradycja dziejowa unii polsko-litewskiej. [Historical tradition of the Polish-Lithuanian union]. Lwów. 825 s.- Lviv. 825 s. [in Polish].
10. Bardach, J. (1998). Rzeczpospolitą obojg narodów. [About the Republic of both nations]. Warszawa, 72 s.- Warsaw, 72 pp. [in Polish].
11. Grzybowski, S. (2000). Dzieje Polski i Litwy 1506–1648. [History of Poland and Lithuania 1506–1648]. Kraków, 415 p. [in Polish].
12. Halecki, O. (1991). Polska wschodnia. Chrześcijańska myśl społeczna na emigracji. [Eastern Poland. Christian social thought in emigration]. Londyn, P. 221–224. [in Polish].
13. Kamieniecki, W. (1929). Idea Jagiellońska. [The Jagiellonian Idea]. Warszawa, 39 p. [in Polish].
14. Konopczyński, W. (1986). Dzieje Polski nowożytnej. [History of modern Poland]. Warszawa. P. 316. [in Polish].
15. Krzemiński, S. (1903). Jagiellonowie. Wielka Encyklopedia Powszechna Ilustrowana. [Jagiellonians. Wielka Encyklopedia Powszechna Ilustrowana, vol. XXXI]. t. XXXI, Warszawa, P. 381–382. [in Polish].
16. Tazbir, J. (1974). Synkretyzm a kultura sarmatska. Teksty. № 4. S. 46–52.